

การคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวน

พรไพลิน สุทธิสวาท¹ วรริยา ล้าเลิศ²

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันคดีอาชญากรรมประเภทคดีข่มขืนกระทำชำเราได้มีการพัฒนาที่สลับซับซ้อนทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นและไม่จำกัดเพศในการตกเป็นผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรา ทำให้มีผู้ตกเป็นผู้เสียหายมากขึ้น ผู้ที่ตกเป็นผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรามีผลต่อผู้เป็นเหยื่อทั้งทางร่างกายและจิตใจ และเมื่อผู้เสียหายไปร้องทุกข์ต่อพนักงานสอบสวน ซึ่งในประเทศไทยนั้นกระบวนการในการสอบสวนของพนักงานสอบสวนโดยวิธีการสอบถามปากคำผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรานั้นวิธีการในการสอบสวนเหมือนกับการสอบถามปากคำผู้เสียหายในคดีอาชญากรรมทั่วไป ทำให้ผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรา รู้สึกเหมือนตกเป็นเหยื่อซ้ำสอง (revictimization) ส่งผลต่อความรู้สึกทางจิตใจมากขึ้น

ประเทศไทยมีการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ทวิ แต่ในมาตรานั้นให้ความคุ้มครองเฉพาะกรณีผู้เสียหายมีอายุไม่เกินสิบแปดปีในการสอบถามปากคำของพนักงานสอบสวนตามข้อบังคับของกฎหมายจะมีนักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ ร่วมอยู่ในการสอบถามปากคำ แต่ในการสอบถามปากคำผู้เสียหายที่มีอายุสิบแปดปีขึ้นไปในคดีข่มขืนกระทำชำเรา กลับไม่ได้รับความคุ้มครองให้นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ร่วมอยู่ด้วยในการสอบถามปากคำของพนักงานสอบสวนเพราะถึงแม้ว่าผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราจะเป็นเพศใดเมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นก็ย่อมถือเป็นผู้เสียหายที่มีภาวะจิตใจอ่อนแอ (Vulnerable victim) ที่ควรได้รับการคุ้มครองที่แตกต่างไปจากผู้เสียหายในคดีอาชญากรรมแบบทั่วไปก็ตาม

และการแก้ไขในการสอบถามปากคำผู้เสียหายที่มีอายุสิบแปดปีขึ้นไปให้พนักงานสอบสวนสอบถามปากคำผู้เสียหายโดยให้นักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ร่วมอยู่ด้วยกับผู้เสียหายในการสอบสวน เพื่อให้ผู้เสียหายรู้สึกไม่สบายใจในบางคำถามที่พนักงานสอบสวนได้สอบถามปากคำถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อตัวของผู้เสียหาย ด้วยเหตุนี้หากการสอบถามปากคำของพนักงานมีการกระทำที่มีทำให้ผู้เสียหายเกิดความกระตือรือร้นใจมากขึ้น ก็ทำให้ผู้เสียหายรู้สึกมั่นใจและเข้ามาฟ้องร้องดำเนินคดีต่อ

คำสำคัญ : ขั้นตอนการสืบสวนคดีความผิดทางอาญา

¹ นักศึกษา นิติศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

² อาจารย์ที่ปรึกษา นิติศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Investigative Procedure Evidence in Sexual Offence Case

Pornpailin Suttisawat, Wariya Lamlert

Abstract

In the present circumstances of the crime of rape cases have developed severe and increasing gender of victims in rape cases. The more the victims. Rape victims in the case, would have been affected physically and mentally. And when to cry officers Which is in the process of investigation of the officer's testimony, the victim asked the same question Rape victims testify in criminal cases in general, making the victim feel like a rape victim twice. (Revictimization).

Thailand is the protection of victims in sex offense under the Code of Criminal Procedure Article 133 bis, but provides coverage only if the victim is less than eighteen years of discussion and testimony of the officers to be psychologists. Or social worker Together with the evidence in question, but to ask the victims to testify last eighteen years. Rape in the back are covered with a psychologist or social worker, together with the testimony of the officers in question. Although the victim in the rape case of gender when this happens, it is considered a victim of a mental weakness (Yulnerable victim) should be covered differently from typical victim of the crime.

And resolved to ask the testimony of the officers injured by a psychologist or social worker, together with the injured party. For the sufferer uncomfortable in some of the questions asked officers testifying to the incident on the victim. For this reason, if the testimony of the officers whose actions caused the victim is affected even more. It makes a person feel confident and to prosecute offenders.

Key Words : Investigative Procedure Sexual Offence Case

ความสำคัญและปัญหา

ปัจจุบันในสังคมไทยคดีช่มชืนกระทำชำเรา มีสถิติสูงขึ้น และผู้ที่ตกเป็นผู้เสียหายในคดีช่มชืนกระทำชำเรา มีการพัฒนาขึ้นตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง ในอดีตผู้ที่ตกเป็นผู้เสียหายในคดีช่มชืนกระทำชำเราส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นกับเด็กและผู้หญิง แต่ในปัจจุบันด้วยค่านิยมของคนที่เปลี่ยนไปในสังคม ทำให้มีชายรักชายที่เปิดเผยมากขึ้น หรือจะเป็นชายแปลงเพศเป็นหญิง จึงทำให้ผู้ที่ตกเป็นผู้เสียหายในคดีช่มชืนกระทำชำเรา จึงไม่เกิดขึ้นกับเพศหญิงอย่างเดียวยกเว้นก็เกิดขึ้นกับเพศชายได้ด้วยไม่ว่าจะเป็นเด็กชายหรือผู้ชายโตแล้ว ซึ่งหากผู้เสียหายที่เป็นหญิงที่มีอายุเกินสิบแปดปี เมื่อตกเป็นผู้เสียหายในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศนั้นเมื่อเข้าไปแจ้งความต่อพนักงานสอบสวน พนักงานสอบสวนย่อมที่จะต้องสอบถามปากคำผู้เสียหาย เพื่อแสวงหาความจริงและรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ถูกกล่าวหา ทำให้พนักงานสอบสวนก็ต้องทำการสอบถามปากคำอย่างละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่าผู้ต้องหาช่มชืนกระทำชำเราเช่นไร โดยที่ในการสอบถามผู้เสียหายที่เป็นหญิงในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศให้พนักงานสอบสวนที่เป็นหญิงเป็นผู้สอบสวน ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 วรรค 4 ได้บัญญัติไว้ แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่ผู้เสียหายในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศที่เป็นชายนั้น การเข้าไปแจ้งความดำเนินคดีต่อผู้กระทำนั้นมันน้อยกว่าในกรณีที่ผู้เสียหายเป็นหญิง เนื่องจากด้วยอคติของคนในสังคมและมิได้มีกฎหมายบัญญัติให้ความคุ้มครองไว้โดยชัดแจ้ง แต่ให้นำมาตรา 133 วรรค 4 มาปรับใช้ในการสอบสวน ด้วยเหตุนี้จึงควรที่จะให้มีความคุ้มครองในการสอบสวนของพนักงานสอบสวนต่อผู้เสียหายที่เท่ากัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้เสียหายในคดีช่มชืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวนตามกฎหมายไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ ให้มีความเหมาะสมต่อการสอบสวนคดีที่เกี่ยวกับคดีช่มชืนกระทำชำเรา
3. เพื่อหาหนทางที่เหมาะสมในการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรค เพื่อเสริมสร้างระบบคุ้มครองผู้เสียหายในชั้นสอบสวนตามกฎหมายไทย

แนวคิดและทฤษฎี

ในการศึกษาการคุ้มครองผู้เสียหายในคดีช่มชืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวนผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดและทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนารอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดในการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักสากล ซึ่งสิทธิมนุษยชนควรมีเพียงมาตรฐานเดียวเป็นเกณฑ์ขั้นต่ำสุดของสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ความเป็นสากลและไม่อาจแบ่งแยกกันได้ของสิทธิมนุษยชน จึงเป็นหลักเบื้องต้นที่จะต้องได้รับการยอมรับหากเราต้องการที่จะกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสิทธิมนุษยชนที่จะใช้บังคับกับทุกรัฐ จากแนวคิดในการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานความคิดที่ว่ามนุษย์นั้นมีสิทธิตามธรรมชาติติดตัวมาตั้งแต่เกิดและได้พัฒนาต่อภายใต้กระแสการเรียกร้องในเรื่องสิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคล ทำให้แนวคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ที่จะต้องเคารพคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่พึงจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐอย่างเท่าเทียมกัน โดยสิทธิขั้นพื้นฐานมีดังนี้
 - 1.1 สิทธิตามหลักสิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ (Natural Right) และ

ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด มนุษย์เป็นเพียงผู้ที่ค้นพบ (Discover) เท่านั้น จึงเป็นสิทธิที่มีอาจพรางไปจากเราได้ (Inalienable) ทำให้เกิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขึ้นเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน

1.2 ความตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับสตรีการเลือกปฏิบัติต่อสตรีนั้นนับเป็นปัญหายืดเยื้อที่ดำรงอยู่สืบเนื่องมาจากค่านิยมในสังคมที่สตรีมักจะถูกมองว่าด้อยกว่าหรือมีคุณค่าน้อยกว่าบุรุษ แม้ว่าในปัจจุบันจะได้มีการรณรงค์ว่าสิทธิสตรี คือ สิทธิมนุษยชน ก็ยังมีผู้คนจำนวนมากที่ยังมีอคติทางเพศแฝงอยู่ซึ่งปฏิบัติที่รุนแรงต่อสตรี เป็นการกระทำที่ละเมิดต่อความเสมอภาคและเสรีภาพของสตรี โดยการใช้ความรุนแรงต่อสตรีนั้นจะเกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ของชาย-หญิงให้กีดกันความสามารถของสตรีในการใช้สิทธิและเสรีภาพ หมายถึง ความรุนแรงที่กระทำโดยตรงเพราะเหตุที่เธอเป็นสตรี (จรัญ โฆษณานันท์. 2545) รวมไปถึงการขู่เข็ญ คุกคาม กีดกันเสรีภาพทั้งในที่สาธารณะและในชีวิตส่วนตัว (กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. 2546)

2. สิทธิในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญไทย สิทธิของประชาชนชาวไทยนั้นได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยสิทธิที่ได้บัญญัติไว้นั้นมีทั้งความเสมอภาคของบุคคลในการได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายที่เท่าเทียมกัน โดยหลักของความเสมอภาคของบุคคลที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2550 มาตรา 30 และสิทธิของประชาชนชาวไทยนั้นได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 นอกจากหลักความเสมอภาคของบุคคลที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

อย่างเท่าเทียมแล้วนั้นยังมีสิทธิของของผู้เสียหายในคดีอาญาที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 40 (บรรเจิด สิงคะเนติ. 2543). โดยประชาชนทุกคนจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากรัฐองค์กรต่างของรัฐให้ต้องปฏิบัติต่อบุคคลทั้งหลายเหมือนกันในทุกสาระสำคัญอย่างเดียวกันตามหลักความเสมอภาค และปฏิบัติต่างกันในส่วนสาระสำคัญที่ต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละคน (วรพจน์ วิศรุต. 2543).

3. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญไทย ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพไว้ในมาตรา 27 คือ สิทธิและเสรีภาพขององค์กรผู้ใช้อำนาจทั้งหลายที่รัฐธรรมนูญนี้ได้รับรองไว้โดยชัดแจ้งก็ดี โดยปริยายก็ดี หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ และในมาตรา 28 วรรค 2 ยังได้บัญญัติให้บุคคลที่ถูกละเมิดสิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญได้ให้ความรับรองไว้สามารถยกบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ขึ้นเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในศาลได้ โดยในอดีตการยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ในชั้นศาลมักจะไม่ได้รับการบังคับให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญที่บัญญัติรับรองคุ้มครองเว้นแต่จะพระราชบัญญัติบัญญัติรับรองคุ้มครองไว้อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งทำให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นเพียงแค่อ้อยคำสวยหรูที่บัญญัติไว้แต่มีอาจปฏิบัติได้จริงตามที่บัญญัติไว้ทั้งหมดเฉพาะเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญของบรรดาประเทศทั้งหลาย (อุดม รัฐอมฤต, นพนิติ สุริยะ และบรรเจิด สิงคะเนติ. 2544)

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่องการคุ้มครองผู้เสียหายคดีข่มขืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวน โดยการศึกษาจะมุ่งไปที่กระบวนการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่ถูกกระทำข่มขืนกระทำชำเราว่าควร จะได้รับการคุ้มครองอย่างไร เพื่อที่จะให้ผู้เสียหายรู้สึกปลอดภัยน้อยที่สุดในระหว่างที่เรื่อง อยู่ในกระบวนการสอบสวน และศึกษาถึงอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวน ในการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรา รวมทั้งศึกษาข้อกฎหมายต่างประเทศในส่วนของการคุ้มครองผู้เสียหายที่ถูกกระทำชำเรา เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับ การคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราของประเทศไทย

สมมติฐานการศึกษา

ในปัจจุบันประเทศไทยมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่กำหนดหลักเกณฑ์ในการสอบสวนผู้เสียหายในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศในชั้นสอบสวนไว้ แต่เป็นการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นเด็กอายุไม่เกินสิบแปดปี มากกว่าผู้เสียหายที่เป็นหญิงหรือชายที่มีอายุเกินสิบแปดปี ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราควรได้รับการดูแล และปฏิบัติอย่างดีพอ เพื่อที่จะมิให้ผู้เสียหายได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจหรือได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจน้อยที่สุดในการสอบสวน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้จะศึกษาในการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เสียหายที่มีอายุเกินสิบแปดปีได้รับการคุ้มครองเวลาถูกสอบสวนไม่

ให้ได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจเวลาถูกพนักงานสอบสวนสอบถามปากคำ สำหรับวิธีวิจัยเป็นการวิจัยตามแบบวิธีนิติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 และมาตรา 133 ทวิที่ได้มีการบัญญัติไว้

สรุปผลการศึกษา

ผลการพิสูจน์สมมติฐานพบว่า การให้ความคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวนนั้น กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นเด็กที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีไว้โดยเฉพาะแยกเป็นบทบัญญัติมาตราไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไว้เป็นการเฉพาะ แต่ไม่ได้ให้ความคุ้มครองเป็นการเฉพาะในการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นหญิง และหากผู้เสียหายที่เป็นชายนั้นมิได้มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะในการให้ความคุ้มครองเวลาผู้เสียหายถูกสอบสวนในชั้นสอบสวน

อภิปรายการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยตามสมมติฐานดังนี้

1. การให้ความคุ้มครองผู้เสียหายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ทวินั้น จะเป็นการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นเด็กที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปี โดยเมื่อผู้เสียหายมาแจ้งความต่อพนักงานสอบสวน ในการสอบสวนผู้เสียหายเด็กที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีนั้นจะต้องมีนักสังคมสงเคราะห์หรือนักจิตวิทยา บุคคลที่เด็กร้องขอพนักงานอัยการร่วมอยู่ด้วยในการสอบถามปากคำ และในการสอบสวนให้แยกกระทำเป็นสัดส่วน ในสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับเด็ก

2. ในการให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นหญิงตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 วรรค 4 นั้นให้พนักงานสอบสวนหญิงเป็นผู้สอบสวน และผู้เสียหายจะขอให้บุคคลใดอยู่ร่วมในการสอบถามปากคำนั้นด้วยก็ได้

3. การให้ความคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นชายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้นยังไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะชัดแจ้งเหมือนกับผู้เสียหายที่เป็นเด็กที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีหรือผู้เสียหายที่เป็นหญิง แต่ให้นำมาตรา 133 วรรค 4 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาปรับใช้กับผู้เสียหายที่เป็นชาย โดยพนักงานสอบสวนนั้นจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การคุ้มครองผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเราในชั้นสอบสวน ผู้วิจัยนำเสนอข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่อาจเป็นประโยชน์ ดังนี้

1. ควรให้การคุ้มครองผู้เสียหายที่เป็นหญิงและชายให้ได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกันกับเด็กที่มีอายุไม่เกินสิบแปดปีโดย ให้มีนักสังคมสงเคราะห์หรือนักจิตวิทยา บุคคลที่ร้องขอและพนักงานอัยการร่วมอยู่ด้วยการสอบถามปากคำ

2. ให้พนักงานสอบสวนจัดให้มีการบันทึกภาพและเสียงการถามปากคำดังกล่าว ให้สามารถนำออกถ่ายทอดได้อย่างต่อเนื่องให้เป็นพยานหลักฐานได้ โดยในการบันทึกภาพและเสียงในการสอบถามปากคำในคดีข่มขืนกระทำชำเราควรให้ครอบคลุมถึงผู้เสียหายทุกเพศทุกวัย

3. ห้ามมิให้ผู้ใดบันทึกภาพ แพร่ภาพ พิมพ์รูป หรือบันทึกเสียง แพร่เสียงของผู้เสียหาย

เพื่อเป็นการจำกัดขอบเขตของสื่อในการนำเสนอข่าว มิให้สื่อมวลชนเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภาพเสียง และรายละเอียดอื่นใดเกี่ยวกับผู้เสียหาย แม้เพียงส่วนหนึ่งส่วนใด ที่อาจจะทำให้บุคคลอื่นรู้จากรายละเอียดของผู้เสียหาย

4. ในการสอบถามปากคำผู้เสียหายในคดีข่มขืนกระทำชำเรา ให้จัดห้องสอบสวนให้เป็นสัดส่วนไม่ให้ปะปนกับประชาชนที่มาติดต่อราชการ เพื่อมิให้ผู้เสียหายเกิดความรู้สึกอับอาย

เอกสารอ้างอิง

จารุญ โฆษณานันท์. (2545). **สิทธิมนุษยชนไร้**

พรมแดน: ประชาธิปไตย กฎหมาย และความเป็นจริงทางสังคม. กรุงเทพฯ : นิติธรรม.

กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. (2546).

ความรุนแรงในชีวิตคู่กับสุขภาพ

ผู้หญิง. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุดม รัฐอมฤต, นพนิติ สุริยะ และบรรเจิด

สิงคะเนติ. (2544). **การอ้างศักดิ์ศรี**

ความเป็นมนุษย์และเสรีภาพของบุคคล

ตามมาตรา 28. กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2543). **หลักพื้นฐานของ**

สิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540

กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

วรพจน์ วิศรุต. (2543). **สิทธิและเสรีภาพ**

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พ.ศ.2540. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ :

วิญญูชน, 2543.